

Pázmány Péter Katolikus Egyetem  
Történettudományi Doktori Iskola  
(Vezető: Prof. Dr. Fröhlich Ida)  
Középkori eszmetörténeti műhely  
(Vezető: Dr. Szovák Kornél egyetemi docens)

## **Doktori (PhD) értekezés tézisei**

*Neumann Tibor*

### **A Korlátkövek**

**(Egy előkelő család története és politikai szereplése  
a XV–XVI. században)**

Témavezető: Dr. Rácz György egyetemi docens

Piliscsaba, 2006.

## I.

Az elmúlt évtizedek középkortörténeti kutatásainak köszönhetően ma már közismert, hogy a korabeli Magyarországon mennyire szoros összefüggés tapasztalható ki a politikai hatalom és a várak birtoklása között. E megállapításból az is egyértelműen következik, hogy még a „köztörténeti” kutatás sem nélkülözheti az olyan aprólékos vizsgálatokat, amelyek érdeklődésük homlokterébe egyes hatalomból részesülő családokat, azaz a bárói réteg és a várbirtokos nemesség képviselőit állítják. A családtörténeti megközelítés e két társadalmi réteg vizsgálata esetén kétségtelenül nem csupán társadalom-, hanem politikatörténeti eredményekkel is kecsegtet. Disszertációmban egy olyan előkelő család történetét és politikai szerepét igyekeztem feldolgozni, amelynek egyik tagja a Jagellókorban bárói méltóságot is betöltött, és ez által a két Jagelló király kormányzatának fontos szereplőjévé lépett elő. A disszertáció részletesen éppen egy évszázad történéseit mutatja be, attól kezdődően, hogy megszerezték első, egyben névadó várukat (1446), egészen a család fiági kihalásáig (1546).

A Korlátköviek kiválasztását több szempont indokolta. Leginkább természetesen saját társadalomtörténeti érdeklődésem befolyásolt, hiszen a nemesi előkelőknek vagy várbirtokos nemeseknek nevezett réteg politikai súlyával és társadalmi pozíciójával kívántam foglalkozni. E társadalmi csoportot — amelyet a XV. század első felétől akkor is *egregius* (vitézlő) tiszteleti címmel illettek, ha semmilyen erre jogosító tisztséget nem viseltek — éppen az különböztette meg a társadalmi hierarchiában alattuk elhelyezkedő tehetős középirtokos nemesektől, hogy egy-két erősséget és általában több száz jobbágyháztartást birtokoltak, tagjai gyakran jutottak be a királyi udvarba, miáltal ritkán bárói tisztséget is szereztek. A kora újkorban e családok az új, nyugati típusú főnemesi címek megszerzésével hamar beolvadnak az újkori magyar arisztokrácia soraiba. Másfelől az is egyértelmű volt számomra, hogy e vizsgálatot az általam évek óta vizsgált északnyugat-magyarországi régió, azon belül is Nyitra megye egyik e réteghez tartozó családjával érdemes elkezdenem. A középkor végén a megye többi vár-

birtokos rokonsága (Apponyi, Cobor, Gimesi Forgács, Keselőkői Majtényi) közül — részben demográfiai okokból — e család rendelkezett a legjelentősebb vagyonnal, és a Mohácsnál elesett Péter udvarmester révén tagadhatatlanul a legnagyobb befolyással is. A történész számára szintén szerencsésnek bizonyul az a szempont, hogy a család két évtizeddel a középkor hagyományos zárópontjának tekintett esztendő után kihalt, így történetüket vizsgálva nem szükséges mesterséges korszakhatárokat kijelölnünk. Bár kétségtelen, hogy Nyitra megye a családtörténeti kutatások terén szerencsés helyzetben van, fontosnak tartom megjegyezni, hogy a magyar történeti irodalom ma már klasszikusnak tekintett családtörténeti műve, *Fügedi Erik* Elefánthyak-ja a disszertáció megírása során nem biztosíthatott számomra kontroll-anyagot: míg az Elefántiak a késő középkorban tekintélyes megyei középirtokosok voltak, addig a Korlátköviek várbirtokos előkelők, majd bárók lettek, akiknek vagyona, hatalma és ezáltal mindennapi törekvései egészen más téren mozogtak, mint említett megyebéli társaiké.

Célkitűzésem tehát alapvetően kettős volt: a család történetének megírásánál hangsúlyosan törekedtem politikai szerepük felvázolására, de igyekeztem az ezzel szorosan összefüggő társadalmi háttérrel is a lehető legpontosabban megrajzolni.

## II.

A disszertáció elkészítése során követett kutatási módszer igen egyszerű, bár meglehetősen időigényes volt: teljességre törekvő adatgyűjtést folytattam. A különleges középkori forrásadottságoknak megfelelően elsősorban arra összpontosítottam, hogy a család által birtokolt településekkel együtt levéltárunk töredékei mely családok kezére vándoroltak; másfelől a birtokaikhoz közel eső hiteles helyi és városi levéltárakat, több nyugatfelvidéki családi levéltárat, végül mutatói segítségével a legnagyobb középkori oklevélgyűjteményt, a *Neo-regestrata Acta*-t vizsgáltam át. Az így nyert nagy mennyiségű, főként okleveles adatot a

következő tematikus egységek köré csoportosítottam: a családfők életrajza (tisztségeik és feladataik, familiárisi, udvari, bárói tevékenységük, várak megszerzése, családi kapcsolatok), a birtokvagyon alakulása, amelyet egy adatbázis hivatott bemutatni, és társadalomtörténeti szempontok.

Minthogy dolgozatom egy évszázad történéseit vizsgálja, ráadásul egy család szemszögéből, természetesen nem lehetett céлом az, hogy egy-egy országos jelentőségű politikai eseménynél hosszabban elidőzzek; ezek esetében csupán a családtagok szerepére koncentráltam. Szintén nem törekedtem arra, hogy olyan hagyományos családtörténeti munkát írjak, amely a középkori magyar forrásadottságokból következően jól feltérképezhető, gyakran sok éven át húzódó birtokpereket is részletesen ismertetve, alapvetően időrendben haladva mutatja be a vizsgált család történetét. Kivételt csupán a váruradalmak ügyében támadt perekkel tettem, amelyeket politika- és társadalomtörténeti vetületük miatt érdemesnek véltem a bővebb ismertetésre.

Mivel a család birtokait nem egy, hanem több, tőlük leányágon leszármazó család, valamint a Nyári-rokonság örökölte, összefüggő iratanyaguk nem, csupán annak egyes szétszóródott részei maradtak fenn: a Batthyány levéltár Apponyi-gyűjteménye őrizte meg legtöbb oklevelüket, de fontos iratokat tartalmaz a Motesiczky család korlátkői uradalmi, a Majthényiak nováki és a Pongráczok — sajnos részben elpusztult — bashalmi, óvári és turócdívéki levéltárai is. Az ezekben fennmaradt forrásokat jól kiegészítik a hiteles helyi gyűjteményekben, főként a pozsonyi, nyitrai és esztergomi káptalanok levéltáraiban fellelhető adatmorzsák — a Nyáry család elkallódott berencsi levéltára viszont fájdalmasan hiányzott a munkám során. A legnagyobb nehézséget mégsem az iratok újkori pusztulása és eltűnése, hanem a vélhetően már a XVI. században végbemenő selejtezés jelenti. A Korlátkövi ifjabb Osvát által 1498-ban kieszközölt újadomány, amely a család csaknem összes birtokát felsorolta, fontos választóvonalnak tűnik: az ezelőtt kelt birtokjogi oklevelek jelentős része eltűnt. Ennek ellenére leszögezhetjük: noha a Korlátköviek történetének megírásához

nem rendelkezünk olyan mennyiségű forrással, mint például a Gersei Pető, Kállói vagy Kisvárdai családok esetében, a viszonylagos adatbőség mégis elegendőnek tűnik tendenciák felvázolására.

Hangsúlyozandó, hogy az alábbi disszertáció, a többféle kutatási szempont ellenére, *családtörténet*: nem kíván általános, azaz országosan elfogadható társadalomtörténeti következtetéseket levonni a késő középkor előkelő családjairól. Bár a Korlátköviekre vonatkozó megállapításaimat igyekeztem a többi Nyitra megyei várbirtokos családnál megfigyelhető jelenségekkel összevetni, ilyen összegző munkára csupán több, a Korlátkövekkel hasonló súlyt képviselő család vizsgálatát követően lesz lehetőség.

### III.

A disszertáció nyolc fejezetre tagolódik. Az első a célkitűzést, a kutatási módszerek rövid leírását, valamint a családról szóló magyarországi és szlovákiai szakirodalom összefoglalását tartalmazza. A második fejezet a család eredetét ismerteti. A Korlátkövek váruk megszerzése előtt a Bucsányi nevet viselték, mivel a Hontpázmány nemzetség Szegi-ágából származó ősük a XIII. század vége felé a Nagyszombathoz közeli Bucsány faluban (Nyitra megye) telepedett le. A XIV. században a Bucsányi család három ágra szakadt – Bodok-, Gecse- és Korlátkövi-ág –, amelyek közül egyedül a vizsgált család emelkedett ki a tehetősebb megyei nemesek köréből.

A harmadik fejezet a család vagyonát megalapozó Bucsányi idősebb Osvát életét mutatja be. Az előbb Stiborici Stibor, majd ennek halálát követően Újlaki Miklós macsói bán, majd erdélyi vajda kíséretében szolgáló nemes karrierje elején csaknem vagyontalan sorból indult – apja birtokait az 1403. évi lázadás során az uralkodó elkobozta –, de azáltal, hogy Újlaki 1443-ban macsói vicebánná nevezte ki, jelentős anyagi erőforrásokhoz jutott. Ennek segítségével válthatta ki az ura által 1445-ben kiváltási kötelezettséggel neki adományozott Korlátkő várát (Nyitra m.).

A morva-magyar határ közelében, a Kis-Kárpátokban emelkedő vár az Albert király halálát követő zavaros időszakban fontos szerepet játszott a környező régióban, hiszen az ország egyik legfontosabb kereskedelmi útvonalát ellenőrizte. A disszertáció az eddigi szakirodalomtól eltérően mutatja be a vár történetét. 1443-ban egy Jan Mesenspek z Helfštejna nevű morva rablólovag tört be az országba, hogy egy tartozásra hivatkozva csapataival elfoglalja Újlaki Miklós Pöstyén nevű mezővárosát (Nyitra m.), amely stratégiai jelentőségű átkelőhelyel rendelkezett a Vágon. A szerző valószínűsíti, hogy Újlaki Pöstyénért cserébe adta át neki az általa 1439 óta birtokolt, kis értékű korlátkői uradalmat és várat, hiszen ez éppen ekkortól mutatható ki a csehek kezén. 1444-ben a vár egy másik morva kalandorhoz, a kortársak által Jandának nevezett Jan z Moravanhoz került, aki minden bizonnyal a vár környékén több erősséget birtokló Szentmiklósi Pongrác familiárisa volt. Bucsányi Osvát 1446 márciusa–májusa között tőle váltotta ki a várat, a források szerint 4000 aranyforintért, ami a család felemelkedése mellett láthatóan a régió békéjéhez is hozzájárult.

Bucsányi Osvát Újlaki kíséretében számtalan politikai eseményen vett részt, 1448-ban például az országnagyok Töttös Lászlóval együtt őt küldték Szendrőre, hogy a rigómezei csata után a szerb despota fogságába esett Hunyadi János kormányzó kiszabadításáról tárgyaljon. Vicebáni tisztségét 1452-ig viselte, közben 1450–1455 között visegrádi kapitány, 1454-től haláláig nyitrai (al)ispán lett. 1456-ban halt meg, nem sokkal az után, hogy a tisztségei jövedelméből fenntartott csapatokkal elindult Nyitráról Nándorfehérvár irányába.

A negyedik fejezetet legifjabb fia, Osvát életrajza alkotja. A vicebán halála után családjára nehéz idők köszöntöttek. Birtokaikat sorra bocsátották zálogba, a legidősebb fiú, István pedig – aki Ország Mihály familiárisaként siroki (Heves m.) várnagy lett, és a bárói rangú Nánai Kompolt családba házasodott be – fiatalon, 1471-ben meghalt. A család történetének legsúlyosabb tragédiája ugyanakkor 1473-ban következett be: Mátyás király ez év szeptemberében megparancsolta Podmanicki Lászlónak, hogy foglalja el a gonosztevők lakta Korlát-

kő várát. Az előzményekről semmit sem tudunk, de úgy tűnik, hogy a kialakult helyzet nem áll összefüggésben az 1471. évi lengyel betöréssel. A későbbi források Osvát vicebán második fia, Mihály hűtlenségére hivatkoztak. Az ostrom mindenesetre sikerrel járt – tudjuk, hogy Pozsony város például nyolc szakállas puskát és egy mázsa puskaport küldött Korlátkő alá –, miáltal a család negyed évszázadra elveszítette névadó várát, amely előbb a király alsó-sziléziai helytartója, Jörg von Stein, majd egy udvari lovagja, Königsbergi Plankner János és családja kezére került. Ifjabb Osvát kezén csupán három-négy falu maradt meg, a várból pedig kénytelen volt átköltözni a Komárom megyei Szákon lévő udvarházába.

Bár a szerző elképzelhetőnek tartja, hogy ifjabb Osvát az 1470-es, 1480-as években a Rozgonyi család szolgálatában állt, karrierjét mindenképpen II. Ulászló királynak (1490–1526) köszönhette. 1492–1498 között királyi sáfár (*dispensator regius*) volt, és mint e bizalmi tisztség betöltője, legkésőbb 1498-ra visszaperelte Korlátkőt, sőt 1492-ben adományul kapta királyától Hegyesd várát (Zala m.) is. 1498-ban a király komáromi és tatai várnagynak, illetve komáromi ispánnak nevezte ki, de mindemellett változatlanul palotásnak számított. Bár e címeket haláláig viselte, királya további kegyekkel halmozta el: 1500-ban neki is megadta a *decempersonatus* jogát, amely alapján a birtokairól befolyó hadiadót megtarthatta magának, hogy ebből a bandériumtartó urak módjára csapatokat tartson fenn. Politikai pozícióját jól jelzi, hogy olykor királyi tanácsosnak is nevezik. 1506–1510 között többször utazott követként Lengyelországba és Moldvába; az 1510. évi lengyel–moldvai szerződés szövege részben az ő tevékenységének tulajdonítja a béke létrejöttét.

Bár Osvát 1504-re megszerezte a hegyesdi uradalmat, azt azonnal továbbadta Sárkány Ambrus későbbi országbírónak; e lépés háttérében az állt, hogy 1502-ben adományul kapta a Korlátkövel szomszédos berencsi váruradalmat (Nyitra m.) is, amelyet azonban zálogjogon Mekcsei György szepesi prépost tartott a kezében, és a vár kiváltásához – ami végül csak 1511-ben sikerült –

többek között a távoli Hegyesdet is fel kellett áldoznia. Osvát 1511 végén úgy hunyt el, hogy négy fiára két szomszédos váruradalmat és jelentős birtoktesteket hagyott.

Az ötödik fejezet Korlátkövi Péter udvarmester életútját követi végig. Az ifjabb Osvát első házasságából származó, 1480 körül született Péter – minden bizonnyal apja közbenjárására – legkésőbb 1502-től királyi kamarásként, 1509-től emellett királyi tárnokként tűnik fel. Az uralkodó belé vetett bizalmát jól mutatja, hogy 1512 elején megörökölte elhunyt apja komáromi és tatai várnagyi, illetve komáromi ispáni címeit is. Az uralkodó 1515 májusában, Pozsonyban udvarmesterré nevezte ki, és e bárói tisztséggel beemelte őt az ország kormányzatába. Az idős uralkodó kívánságát kell amögött látnunk, hogy ugyanez évben Miksa császár birodalmi bárói címet adományozott Korlátkövinek, és ekkoriban átadta neki a komáromi és tatai várakat azzal a kikötéssel, hogy fia nagykorúvá válásáig nem adhatja ki a kezéből.

A disszertáció részletesen elemzi Korlátkövi bárói tevékenységét, az 1520-as években megjelenő főudvarmesteri cím hátterét, a gyakori királyi tanácsai jelenlétéből következő kormányzati, *ad hoc* jellegű megbízatásait és diplomáciai feladatait. Elemzi továbbá a bárói funkciója mellett is megtartott komáromi ispáni és tárnoki tevékenységét, végül kitér katonai szerepvállalására. Külön alfejezet foglalkozik politikai orientációjával és szövetségeseivel. A szerző nem fogadja el azt a későbbi értesülést, miszerint Korlátkövi titokban Szapolyai János erdélyi vajda szövetségese lett volna. A források alapján Korlátkövi politikai hatalma az 1521-től folyamatosan erősödött, ennek ellenére az ország legfőbb irányítói közé sohasem került be. Mindamellett, hogy a korabeli politikai elit többi tagjához hasonlóan mindent megtett saját gazdagodása érdekében, azon udvari csoportosulás tagja volt, amely a királyi hatalom megerősítésére törekedett, és láthatóan hűen szolgálta királyát. Külön alfejezetek szólnak arról, hogy az udvarmester milyen módon szerezte meg a Somogy megyei Lak várát és uradalmát, milyen pereket folytatott a Pozsony megyei Éleskőért, valamint



hogyan jelentette be igényét egy morvaországi, de a kortársak által részben Magyarország részének tekintett uradalomra.

A hatodik fejezet Péter udvarmester özvegye, Ország Dorottya, valamint öccse, Korlátkövi Zsigmond 1526 utáni tevékenységét elemzi. A gazdag bárói özvegy a zavaros időszakban nem tudta megőrizni férje szerzett uradalmait, ráadásul sógora is pert indított ellene, így 1534-ban – vélhetően unokaöccse, Ország László asztalnokmester és Ferdinánd király támogatásával – fiatalabb leányát, Erzsébetet eljegyezte a Habsburg uralkodó tehetséges huszárkapitányával, Bedegi Nyári Ferencsel, aki segítséget ígért a távoli birtokok visszaszerzése tereén, illetve katonáival egyszerűen elfoglalta a Korlátkövi által birtokolt vagyon jelentős részét. Zsigmond nem tehetett mást, mint hogy még ez évben a Korlátkövi-vagyon felét átadta Nyárinak, amivel hozzájárult a kapitány további felemelkedéséhez. Zsigmond, bár látszólag ügyesen gazdálkodott birtokain, sohasem vett részt az országos politikában, csökkenő befolyása ellentételezéseként viszont előszeretettel használta a bátyjától megörökölt „berencsi szabad báró” címet. 1546. évi halálával a család fiágon kihalt. Külön alfejezet mutatja be a család leányágának küzdelmét a családi birtokvagyonért (1534–1551).

A hetedik fejezet egy adattár formájában a birtokvagyon alakulását ismerteti, megyénkénti, azon belül településenkénti elrendezésben. Időhatárként a szerző a család fiági kihalását jelölte ki, így az 1546 utáni időszak forrásanyagából csak azokat a XVI. századi összeírás-jellegű kútfőket emelte ki, amelyekből számszerű adatokat kaphatunk az egyes települések értékéről (jobbágytelekszámról). Az adattár tulajdonképpen egymondatos regesztákból épül fel, és felmenti a szerzőt az alól, hogy a Korlátköviek birtokpereit részletekbe menően ismertesse. A család birtokvagyonának súlyát, némileg ugyan leegyszerűsítve, az alábbi táblázat szemlélteti:

2. táblázat: A Korlátkövi család birtokainak száma

	Örökjogon						Zálogjogon			
	Vár	Kastélyok	Mezővárosok	Birtokok (falvak)	Birtokrészek	Prédiumok (puszták)	Prédiumrészek	Birtokok (falvak)	Birtokrészek	Prédiumok (puszták)
I. Osvát birtokai 1456-ban	1			9	1	4		2	4	
II. Osvát birtokai 1511-ben, majd fiai közös birtokai 1526-ig	2		1	21	16	8	4			
Péter birtokai 1526-ban (a testvéreivel közös birtokok nélkül)	1	2	2	16	17	1	2	4	1	1

A nyolcadik, egyben utolsó fejezet társadalomtörténeti kérdéseket vizsgál. Elemzi a Nyitra megyei várbirtokos nemesek rezidencia-szokásait, illetve váraik funkcióját és annak változásait az 1450–1550 közötti időszakban, majd ennek fényében részletesen kitér a Korlátköviék állandó lakhelyeire is. Megvizsgálja a családtagok műveltségét és anyanyelvét: a család a nemesi átlaghoz képest sokkal jelentősebb tanultságot mondhatott a magáénak, ifjabb Osvát a pozsonyi, míg egyik fia a krakkói egyetemet látogatta, és az is kétségtelen, hogy két-, azaz szlovák és magyar nyelvűek voltak, így nem véletlen, hogy gyakran *Korlátskynak* nevezték őket. Az egyik alfejezet bemutatja továbbá a család szolgálatába szegődő familiárisokat és azok társadalmi hovatartozását is.

A disszertáció egy négy fejezetből álló függelékkal zárul, ami tartalmazza a családtagok kiadatlan leveleit (1450–1532 között 13 oklevél), végrendeleteiket (1456–1546 között 5 oklevél), a férfi családtagok itineráriumait, végezetül két leszármazási táblázatot.

#### IV.

##### *A disszertáció témakörét érintő publikációk jegyzéke*

1. Választott nemesi esküdtek Nyitra megyében (Az 1486. évi 8. tc. végrehajtása). Századok 139. (2005) 261–290.
2. XVI–XVII. századi várleírások Korlátkőről. Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. 1. szám. Szerk. Feld István, Szatlóczky Gábor, Domokos György. Budapest, 2005. 23–30.
3. Éleskő várának felújítása 1536-ban. In: Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. 3. szám. Szerk. Feld István, Szatlóczky Gábor, Domokos György. Budapest, 2006. 79–86.
4. Helynévváltozások a késő középkori Nyitra megyében. In: A Duna vallo-mása. Tanulmányok Káfer István hetvenedik születésnapjára. Szerk. Ábrahám Bar-na–Pilecky Marcell. Piliscsaba, 2006. 48–56.
5. Nyitra megye hegyentúli járásának kamarahaszna-összeírása 1452-ből. Sajtó alatt.